

ТУРСКА НА БЛИСКОМ ИСТОКУ

Апстракт: Стратегија турске спољне политике усмерена је ка томе да Турска постане један од полова моћи у настајућем светском поретку. Ова држава настоји да то оствари тако што ће реинтегрисати у своју зону утицаја три региона, Блиски исток, Кавказ и Балкан, економски, културно и евентуално политички те на тај начин покушава да постане једна од десет највећих економија на свету. Средства која за ове циљеве користи на Блиском истоку крећу се од јавне дипломатије, економске и културне експанзије до претњи војном агресијом. Стварање и спровођење такве спољне политике захтева такође и унутрашње реформе. Након анализе свих поменутих активности Турске на Блиском истоку и покушаја унутрашњих реформи повезаних са спољнополитичким иницијативама, аутор закључује да је за сада ова стратегија доживела неуспех.

Кључне речи: Турска, Блиски исток, турска спољна политика, светски поредак, турска економија

* * *

У излагању на конференцији инвеститора у Турску, коју је организовала америчка банка Голдман Сакс у Лондону новембра 2011, под називом: *Пути ка 2023*. [години], министар спољних послова Турске Ахмет Давутоглу одржао је говор „Визија 2023: Циљеви турске спољне политике”.¹ У његовом излагању истичу се три макро циља која треба постићи у наредних 10-12 година:

---

* Институт за међународну политику и привреду, Београд. Рад је реализован у оквиру пројекта „Србија у савременим међународним односима: Стратешки правци развоја и учвршћивања положаја Србије у међународним интегративним процесима – спољнополитички, међународно економски, правни и безбедносни аспекти”, Министарства науке Републике Србије, ев. бр. 179029, за период 2011–2014. године.

1 Speech entitled "Vision 2023: Turkey's Foreign Policy Objectives" delivered by H.E. Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Turkey at the Turkey Investor Conference: The road to 2023 organized by Goldman Sachs (London, 22. 11. 2011.), Интернет: <http://>

1) Улазак Турске међу првих десет привреда света, 2) Учешће у реформи УН и светског поретка – културног (дијалог цивилизација), економског и политичког који би довели до јачања улоге Турске – Турска постаје „регионална, европска и глобална сила”, 3) Реинтеграција околних региона са Турском: „Један интегрисани регион заснован на политичком дијалогу, заједничком разумевању заједничке безбедности, мултикултурализму, мулти-конфесионалној особености друштва. То је наша визија за Блиски исток, Кавказ и за Балкан. Желимо то да постигнемо у наредних 10-12 година.”² У оправдању признања веће улоге Турској, министар је указивао на њену улогу управо у земљама ширег Блиског истока (Сомалији, Либији, Сирији, Палестини...) и у Авганистану.

Дакле, Турска жели велику улогу на светској позорници, и да би то постигла потребно је да осигура значајан положај у суседству као и стабилну ситуацију у земљи. Суседство Турске, због њеног положаја али и историјске баштине велико је, односно у интерпретацији неоосманизма стратешки дубоко и сеже у три региона неједнаке величине и демографских карактеристика – Балкан, (шири) Блиски исток и Кавказ. Они који би придодали како Турска заправо тежи чланству у ЕУ свакако би могли да цитирају бројне званичнике, па и самог Давутоглуа на поменутом излагању. Међутим, ЕУ је остала више као фолклорна фраза, што би се из анализе садржаја поменутог и других иступања турских званичника могло видети. Отуда и није чудо када се данас појаве текстови с насловом попут недавно објављеног „Заслужује ли ЕУ Турску?”³ Наш циљ јесте осветљавање политике Турске у једном од три доминантна вектора турске спољне политике, који ову земљу, према замисли стратега, у коначници треба да успоставе као силу, па била она *регионална* (у ком региону?) или глобална.

На унутрашњем плану а везано и за спољни, блискоисточни оквир, актуелно је решавање курдског проблема. Паралелно и делимично повезано са приступом курдском проблему, председник владе Реџеп Тајип Ердоган наставља с програмом постепене исламизације свакодневице у Турској. Искодишта овог процеса понекад се најјасније очитују преко неких примера. Најновија је осуда претходне (кемалистичке) „државне промоције алкохола која је била достигла размере пропаганде”.⁴ У Турској је атеистички

www.mfa.gov.tr/speech-entitled-_vision-2023_-turkey_s-foreign-policy-objectives__-delivered-by-h_e_-ahmet-davutoglu_-minister-of-foreign-af.en.mfa, приступ: 19. 11. 2012.

2 Ibidem.

3 ”Does European Union deserve Turkey?”, *Bussiness Turkey Today*, 22. 04. 2013, Интернет: <http://www.business-turkeytoday.com/does-european-union-deserve-turkey.html>, приступ: 28. 04. 2013.

4 *Ердоган љрема ”Turkey’s Erdogan hits a nerve over country’s national drink”, Reuters, APRIL 29, 2013, Инџернеџ: <http://blogs.reuters.com/faithworld/2013/04/29/turkeys-erdogan-hits-a-nerve-over-countrys-national-drink/>, скинуџо: 30. 04. 2013.*

пијаниста Фазил Сај (Fazıl Say) осуђен на десет месеци условне робије због увреде ислама, пошто је на твитеру – интернет друштвеној мрежи – пренео стихове персијског песника из XII века те садашњег турског теолога Али Ризе Демирчија (оца председника имућног градског дистрикта Бејоглу у Константинопољу). У међувремену је пресуда суспендована.⁵ На спољном плану Турска наставља с неоосманистичким вербалним дискурсом попут Давутоглуовог: „Турска ће учинити оно што је неопходно како би повратила трајни поредак на Балкану, Блиском истоку и на Кавказу”.⁶ На билатералном нивоу она се и даље придружује осуди сиријског вођства и вишестраној подршци герили, дакле, наставља са политиком према суседу коју промовишу и Вашингтон и Брисел. Што се тиче Израела, непрекинута сарадња у годинама вербалног сукобљавања, сада је поново јавна пошто је на наговор председника САД израелски премијер Бенјамин Нетанјаху, изговорио реч *извињење*. Ипак, у анализи спољне политике, тамо где је она заснована на трајнијем опредељењу, на стратешком промишљању будућности одређене државе, а с Турском то свакако јесте случај, узимају се у обзир процеси који надилазе дневнополитичко.

Анализа савремене турске политике на Блиском истоку треба да укаже на положај Турске у овом региону, виђење места и улоге ове регије за саму Турску и да потом укаже на циљеве као и на средства која ова држава примењује како би остварила намеравамо, те да оцени резултате активности. Како би у томе успели неопходно је разумети и контекст у коме се све дешава. Како Блиски Исток у различитим навођењима мења састав, овде ћемо, због садржаја турске блискоисточне политике паралелно користити термине Блиски исток и земље МЕНА (MENA Middle east and North Africa) – земље Блиског истока и северне Африке. Земље МЕНА, такође није у потпуности садржински усклађен појам, па ћемо њиме обухватити земље које обрађује Светска банка што се најчешће слаже и с турским поимањем Блиског истока. Дакле, то су северноафричке земље од Марока на западу до Египта на истоку, те државе Арабијског полуострва, Израел, Палестинска територија, Либан, Сирија, Јордан, Ирак и Иран.

Блиски исток, чији је Турска највећма део природно је место интереса спољне политике ове земље, тим пре што она настоји да се наметне као регионална сила, а у догледној будућности и као један од полова моћи у

5 Burak Bekdil, "Say has been sentenced: We are awfully shocked! (Part II)", *Hürriyet Daily News* April 30 2013, **Интернет:** <http://www.hurriyetdailynews.com/say-has-been-sentenced-we-are-awfully-shocked-part-ii.aspx?pa geID=449&nID=45489&NewsCatID=398>, скинуто: 24. 04. 2013.

6 "Turkey would do what was necessary to restore permanent order in the Balkans, Middle East and Caucasus." у: "Davutoğlu: Turkey Will Restore Order In Balkans, Mideast And Caucasus", TRT, Интернет, <http://www.trt-world.com/trtworld/en/newsdetail.aspx?haberkodu=bd1cf4ef-4624-4d7a-acea-29d4328cf64a>, скинуто: 07. 05. 2013.

наступајућем дисперзивном поретку света или барем као „врлинска” сила, како жели турски председник Абдулах Гул.⁷ Иако дуго заглавана у Запад, Турска не може да пренебрегне Оријент коме и даље у перцепцији тог истог Запада и припада. То констатује и главни саветник турског премијера, универзитетски професор Ибрахим Калин.⁸ О месту Блиског истока у осмишљавању турске спољне политике указаћемо кроз приказ њеног спровођења у периоду од доласка АКП на власт 2002. године и анализу програмских говора и написа највиших званичника.

С тим у вези треба поставити питање какав је утицај Турске на Блиском истоку, који су њени циљеви и интереси у овом региону, с обзиром на више пута исказану жељу и намеру да постане сила, *централна*, макрорегионална или барем *врлинска*?

Место Блиског истока у концепцији Турске

Регија Блиског истока и, у многим дефиницијама припадајуће јој северне Африке наша је место и у често помињаној а непревођеној *Сиџрајшешкој дубини*, актуелног министра спољних послова Турске, Ахмеда Давутоглуа. Блиски исток је један од три кључна региона истовремене промоције турског интереса, уз Балкан и Кавказ (са централноазијским туркофоним републикама – Казахстаном, Туркменистаном, Узбекистаном и Киргистаном). Откако је Турска престала да буде само гарант обуздавања совјетског (руског) продора ка Средоземљу, отпочела је формализацију политике која је још за време Тургута Озала (1983–1993) дефинисана као озализам, што су поједини превели као неоосманизам.⁹ Први продор турског утицаја опробан је у Централној Азији, али истовремено и на Балкану уз повезивање с муслиманима на простору бивше Југославије и с Албанцима. Од почетка XXI века Давутоглуова концепција (у последњем облику дефинисана 2001. године), која се наслања на ранију политику растакања лаичког кемализма и јачања исламске компоненте у државним институцијама, добија прилику за примену. Тако, мада неформално, државна идеологија постаје неоосманизам који Дарко Танасковић дефинише као „идеолошки амалгам *исламизма*, *џуркизма* и

7 У интервјуу утицајном америчком часопису, *Форин Аферс*, који проистиче из Савета за спољне односе, председник Турске, готово у поетском заносу, каже како је крајњи циљ Турске достизање највиших стандарда демократије и људских права, што ће је довести у положај врлинске силе (*virtuous power*): ”Turkey’s Moment: A Conversation with Abdullah Gul”, *Foreign Affairs* January/February 2013, Vol. 92, N. 1, p. 7.

8 Ibrahim Kalin, ”Soft Power and Public Diplomacy in Turkey”, *Perceptions Journal of International Affairs* Volume XVI - Number 3, Autumn 2011, p. 17.

9 ”Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalism”, *Journal of Turkish Weekly (JTW)*, First published by USAK Yearbook of International Politics and Law, Vol. 2, 2009, pp. 153-205.

османској империјализма”,¹⁰ што је залог редефинисања Турске не само као наследнице већ и као настављача Османског царства. Зато би, према Давутоглуу, Турска требало да постане *централна сила*.

Турска је, географски, претежно блискоисточна држава – од 779.452 km² копнене површине 755.688 km² је на Блиском истоку а свега 23.764 km² на Балкану. Доминантна религија у Турској ислам увелико преовлађује и на Блиском истоку. Османско царство чији је Турска наследник, већим делом се простирало на Блиском истоку и у северној Африци, чак и на врхунцу, када су почетком XVII века највећи део Балкана, савремена Румунија, Крим и Подолија били у власти султана. Једини изузетак у историји Османског царства била је владавина Мехмеда Другог Освајача (1451–1481) за чијег је вакта царство било мање-више једнако или претежно распрострањено у Европи и Азији, да би већ за време Селима Првог (1512–1520) увелико превагнула територија на Блиском истоку. Дакле, територијално гледано, европски део је готово увек био мањи. *Свети ирадови* ислама налазе се сви одреда на Блиском истоку: Мека, Медина и Јерусалим, па ако бисмо као четврти свети исламски град убројали и Керуан у Тунису, и он је ван Европе, а вековима је био под Османлијама. Свете ратове (џихад) против Европљана неверника (Румелијаца у турским изворима, што је искривљен назив за Римљане, како су себе називали Византинци) водила је и османска војска. Један од последњих био је 1876. године када је кроз Истанбул преношен, а стигао и у Сарајево „покров с Мухамедовог гроба”, који је навео чак и дванаестогодишњаке у Ливну да се пријаве за свети рат против хришћана.¹¹ Тада су вршени покољи хришћана од Истанбула до БиХ, трагом *Мухамедовој џокрова*.

Ипак, има у Турској и оних који мисле да је Балкан све време био приоритет Османлија, те да је и Турска балканска држава. Џенгиз Чандар, својевремено спољнополитички саветник Тургут Озала, стално загладан у Европу, каже: „Балкан од Турске поново ствара европску и светску силу баш као у време када су Османлије постајале светска сила ширећи се у Румелију... Зато Турска мора да постане балканска сила на путу у двадесетпрви век... Анадолија је регион који гуши турски дух. Балкан уводи Турску у светске димензије (превео С. Ј.).”¹² Као и његов саветник, харизматични турски политичар Тургут Озал (прво председник владе па председник републике) који је отрован завршио каријеру, водио је турску државу на прелазу из краја

10 Дарко Танасковић, *Неосманизам: Доктрина и спољнополитичка џракса*, II издање, Службени Гласник 2011, стр. 24.

11 Милорад Екмечић, *Дуо крепање између клања и орања: Историја Срба у Новом веку 1492–1992*, Службени Гласник 2008, стр. 294.

12 Maria Todorova, "Imagining the Balkans", Oxford University Press 2009, p. 50.

идеолошког сукоба капитализам–комунизам у нестабилни *Нови њоредак*, истицао је значај Балкана, односно византијског наслеђа за Османско царство.¹³

Република Турска је од оснивања тежила удаљавању од Блиског истока на културно-религијском и политичком плану. То се одражавало у унутрашњем уређењу, културној политици као и у спољнополитичким аранжманима.

Мустафа Кемал звани Ататурк (отац Турака) је поред раскида са царским и верским уређењем (султан је био и врховни верски поглавар, халифа), увео државни национализам и туркизацију која има корене у реформама из друге половине XIX века, када су почели први прогони на етничкој основи. Нова власт је радикализовала националистичку политику, атипичну за претходни царски период. При крају XIX века почела су систематска прогањања и насиља над немуслиманским и нетурским живљем. Она су кулминирала прогоном и погромом Јермена (1915), те Грка из Мале Азије и из Цариграда (1922, 1955. и шездесетих година XX века). Тако је усвојен националистички концепт државе с првобитно једнопартијским системом. Туркизација се огледала и у мењању имена градова, а низом закона држава се обрачунала и са исламским идентитетом.

Међутим, оно што је константа турске унутрашње политике од првих избора 1950. до данас јесте постепено јачање улоге ислама у политичком животу. Наиме, управо оне партије које су нудиле све новије верске слободе побеђивале су на изборима. Од осамдесетих година XX века, када је и војно секуларистичко вођство увидело неминовност компромиса са културно-религијским наслеђем и чињеницом да земљу насељава преко 95 одсто муслимана, прихватило је тзв. турско-исламску синтезу (*Turk-islam sintezi*). Пошто је на изборима 1983, првима после пуча, победила Отаџбинска странка која се залагала за веће верске слободе, усвојено је схватање да је зарад јединства земље неопходно градити осећај заједничке припадности исламу, а не само нацији. С друге стране, умерено окретање исламу (углавном формално, пошто су бројна ограничења и забране у испољавању верских обележја остала) допринело је и ефикаснијој борби са екстремистима на левом и десном полу. Курдски сепаратизам оличен највећма у активностима ПКК-а (активна од 1978) и њених политичких изданака, ослабљен је управо учвршћењем заједничког исламског идентитета, чије је снажније испољавање почело од доласка АКП на власт 2002. године. Ова странка је позивајући се на религијске вредности успела да придобије велику подршку и међу курдским гласачима. Исламизација одозго, која је требало само да усвоји постојећи део групног идентитета (религијски) у онај од државе промовисани, подразумевала је и једнообразност у смислу промовисања искључиво сунитског ислама. Држава је помагала изградњу сунитских џамија у алевитским насељима и спонзорише учествовање алевитских ученика на часовима веронауке, на

¹³ Исто, стр. 49.

којима се предају основи сунитског ислама.¹⁴ Школске програме дефинише Дирекција за верска питања при влади Турске (Дијанет, владино тело које је уједно највиши верски ауторитет у Турској основано је 1924. као замена за халифу). Тако се културни преображај кроз враћање исламу или реисламизацију елита поклопио с промоцијом утицаја Турске на муслиманском Блиском истоку. У том смислу, Блиски исток, мање-више захваћен кризом од номиналног осамостаљења некадашњих територија Османског царства, обједињен исламом и арапским језиком, за Турску везују део историје и религија. Зато значај Блиског истока, осим као међе трију континената (Европе, Африке и Азије), те трговачких путева (Суец, Босфор и копнени путеви) има значај за остварење сложеног амалгама, који је Дарко Танасковић дефинисао.

Границе на Блиском истоку

Турска се граничи с Ираком (352 км) на чијем северу живи битна туркменска мањина. Анкара тежи да преко ове мањине оснажи свој утицај на суседну државу која је важан снабдевач и земаља ЕУ енергентима. Поред Туркмена на северу Ирака налазе се бројнији Курди који су као савезници САД и Коалиције вољних, која је 2003. окупирала Ирак, добили аутономију. Турска има два велика спора са ирачким Курдима: с једне стране води борбу за онемогућавање стварања курдске државе, а с друге, за сада успешну, иницијативу да нафтом богато подручје око града Киркука не припадне Курдистану. Међутим, управо на плану енергетике Турска је успела да оствари сарадњу с Курдима који су кренули путем вестернизације. Подршка туркменској мањини између осталог је важна Турској и због борбе за судбину Киркука. Турска од 2007. добија обавештајну помоћ од САД по питању кретања курдских парамилитарних организација у северном Ираку, а сарадњом са доминантном фракцијом у ирачком Курдистану, она донекле пацификује и ПКК.¹⁵

Турска се граничи са Сиријом (822 км), с којом је покварила до 2011. година унапређиване односе. Улога Турске у евентуалном међународном војном нападу на Сирију од изузетне је важности. Наиме, велики део сиријске опозиције и штаб тзв. Слободне армије Сирије, налазе се у Турској и у

14 Види о томе у: "Alevi decry state control over religions", *The National* Nov. 10, 2008, Интернет <http://www.thenational.ae/news/world/europe/alevis-decry-state-control-over-religions>, скинуто: 23. 05. 2012; J. K. Peuche, Turkey: Court ruling shows authorities' refusal to see alevism as a religious community, 18 February 2002, Интернет, www.rferl.org, скинуто: 21. 05. 2004.

15 "Turkey: National Security Council Convenes to Take Tough Measures in Anti-terrorism Fight", August 18, 2011, Интернет: <http://www.businesssturkeytoday.com/turkey-security-council-convene-to-take-tough-measures-in-anti-terrorism-fight/>, скинуто: 25. 10. 2011.

директној су вези с турским министарством спољних послова.¹⁶ Граница са Ираном (499 км) пружа могућност групама потпомогнутим из ове суседне земље да успешније (логистика) делују унутар Турске и обратно. Туркофонски Азербејџан дели 9 км своје границе с Турском, док хришћанска Грузија има заједничку линију од 242 км.

Међународни поредак и Блиски исток

Ниједна међу великим силама не налази се у ужој или широј регији Блиског истока. На овом простору налази се само једна од 20 најбогатијих и најперспективнијих економија света (Турска), а две су у групи Г20 (Турска и Саудијска Арабија). Земље ове регије су или неразвијене или земље у развоју, а најбогатије, изузев Турске, зависе од извоза сировина (примарно енергената), док су индустрија и сектор услуга слабије развијени.

Важност Блиског истока лежи у његовој геостратешкој позицији, те богатству нафтом и гасом. Операцијом „Пустинска олуја”, 1990. године, у овом делу света озваничен је *Нови свейски њоредак*. Прва класична инвазија од стране једне велике силе у XXI веку такође се одиграла у регији Блиског истока (Ирак 2003). Енергетска богатства (заправо нафта и гас), те положај регије – јужно Средоземље и граница с јужним ободом снажног руског уплива, утицали су на то да се у овом региону укрсте и понекад сукобе интереси и потреба великих сила, неких од најдинамичнијих и највећих националних привреда.

Турска је деценијама била кључни савезник Израела и једини члан НАТО-а у регији Међутим, односи са Русијом, турско посредовање у преговорима Сирије и Израела, унутрашња политичка сцена која се деценијама одликује постепеном реисламизацијом јавног живота, савезништва у регији и интереси Анкаре у Ираку, и уопште на Блиском и Средњем истоку, вишеструки су фактори који одликују измењену улогу Турске на Блиском истоку. Унутрашњи преображај Турске постао је залог нове спољне политике Турске на Блиском истоку, у региону и културном миљеу којег је Ататурк настојао да се отресе.

Спровођење циља на Блиском истоку

Спољни ангажман, војни, дипломатски, економски или културни проистичу из основне идеје вођења неоосманске политике као наставка прве

16 "Dispatch: Turkey and the Free Syrian Army", STRATFOR November 16, 2011 Интернет, <http://www.stratfor.com/analysis/20111116-dispatch-turkey-and-free-syrian-army>, скинуто: 18. 11. 2011.

османске државе. Турска политика од распада СССР-а има могућност да демонстрира силу изван својих граница не више као актер који одвраћа силе Варшавског уговора. Њено деловање у овом делу света запаженије је тек од прве деценије XXI века из два разлога:

- 1) Турска је почетком деведесетих тек изашла из Хладног рата и да би пројектовала силу изван граница морала је прво да изврши економску експанзију, што је успешно и започето за владе Тургута Озала (1983–1989) и настављено за време његовог председниковања (1991–1993). Озалу се приписују и велике заслуге за уздицање анадолијске муслиманске буржоазије насупрот секуларније медитеранске.
Турска је у нападу на Садамов Ирак имала подређену улогу али ју је искористила да истакне своје претензије на правац Кавказ–Централна Азија, а ускоро и на Балкан учешћем у тзв. мировним операцијама и у бомбардовању СРЈ 1999.
- 2) Регионална архитектура деведесетих година XX века: САД је био доминантан деведесетих, Сирија и Турска су и даље биле међусобно непријатељски настројене са климаксом 1998. године.¹⁷ Није могло доћи до озбиљније сарадње са Садамовим Ираком због савезништва са САД и Израелом. Ербаканов покушај сарадње са исламским светом осујећен је 1997. још увек снажном улогом војске као гаранта кемализма. Египат и у одређеној мери Саудијска Арабија биле су регионалне силе које су својим деловањем спречавале шири уплив Турске у регион Блиског истока.

Међутим, слабости из деведесетих делимично постају и шансе. Наиме, управо чињеница да је на Блиском истоку доминантна и једина велика сила од 1990. године био САД, помогла је донекле Турској. Због подршке Израелу, легитимитет Америке био је окрњен у подељеном арапском свету и шире у исламском свету. Имајући у виду вишедеценијску муслиманску немоћ да буду газде у свом дворишту те да, после формалног краја халифата муслиманске земље губе на међународном значају као самостални субјекти барем од регионалног значаја, Турска је имала простора да заигра на карту муслиманске силе која ће у првој деценији XXI века бити још популарнија. Египат је због добрих односа са Израелом и економске стагнације која се од 2000. године претвара у опадање губио на снази.

Регионална архитектура после 2003. године: После инвазије Ирака, Сирија је одсечена: са севера – Турска, са југа Израел, југоистока Јордан, и са истока – окупирани Ирак. Зато званични Дамаск бива принуђен да барем

17 Дарко Танасковић, *Неоосманизам: Доктрина и спољнополитичка пракса*, II издање, Службени Гласник 2011.

с једне стране нађе стабилност, а то је најлакше било с Турском поготову у складу с новом турском политиком нула проблема са суседима. После избацивања сиријске војске из Либана, као последице оптужбе за атентат на Рафика Харирија, Сирија је готово у потпуном окружењу и још више се окреће Турској. Либан после повлачења Сирије, јачања Хизболаха након рата с Израелом 2006. и кризним владама постаје мета за добре услуге Турске и ширење њеног утицаја.

Сарадња с Русијом у области енергетике (изградња гасовода Пласти ток *Блу сџирим* завршена крајем 2002. Пуштен у рад 2005. године) омогућила је Турској боље преговарачке позиције и са САД.

Сплет унутрашњих околности (долазак на власт умереније исламистичке АКП 2002. године и економски развој) и наведених спољних, омогућио је да се крене у разраду стратегије коју је 2001. године обнародовао каснији министар спољних послова Ахмед Давутоглу.

Циљ Турске је био да се наметне као макрорегионална сила, тј. *централна земља* а не више мост, како је дефинисао Давутоглу 2004. године.¹⁸ Операционализација овог циља на Блиском истоку олакшана је после даље ерозије угледа и поверења САД у региону од окупације Авганистана 2001. и Ирака 2003. године. Политика условљавања ЕУ је на унутрашњем плану олакшала вођење активније политике на Блиском истоку што се одвијало паралелно са слабљењем подршке ЕУ, међу гласачима.

Зато је Турска наступила:

1) На фону јавне дипломатије као заступник муслимана, а тиме и њихов покровитељ у региону. То је најочигледније било у јавним сукобљавањима с Израелом, од подршке Хамасу, критиковања Израела због Појаса Газе (санкција и војних интервенција од 2006. године) те коначно кроз учешћа у тзв. Флотилама слободе као и кроз настојања да се укључи у ред земаља које посредују у мировном процесу на Блиском истоку. У том контексту је био и јавни наступ Турске који је требало да побере симпатије у исламском свету, али и у самој Турској, театрално реаговање на Светском економском форуму у Давосу 2009. године.¹⁹

Успех Турске на овом плану обележен је израелским извињењем због убиства турских држављана од стране израелских војника у акцији спречавања *Флотиле слободе* да пробије економску блокаду Израела над Појасом Газе. Тада су израелски командоси упали на брод *Мави Мармара* на коме су их чланови флотиле, према званичном извештају, напали хладним оружјем. На напад ножевима и разним алаткама командоси су одговорили ватреним

18 Mehmet Ozkan, "Turkey's 'New' Engagements in Africa and Asia: Scope, Content and Implications", PERCEPTIONS, Autumn 2011, Volume XVI, Number 3, p. 117.

19 За бољу слику тог наступа видети: Дарко Танасковић, *Неоосманализам: Доктрина и спољнополијтичка пракса*, Друго допуњено издање, Београд 2011, стр. 108–109.

оружјем. Њетанјахуов акт, три године касније је у пракси значио смањење тензија у званичним односима Анкаре и Јерусалима али и наставак сарадње двеју земаља, која је, изузев на званичном дипломатском плану, настављена и поред наведеног догађаја. Слично је и са односима са САД и Великом Британијом који су неомиљени у муслиманским блискоисточним земљама. Док је због одбијања турског меџлиса да се са територије њихове земље учествује у нападу на Ирак, подршке Хамасу и сличним ангажманима створена представа о заштитнику муслимана, настављена је подршка НАТО-у, Америци и Великој Британији у њиховим акцијама против Либије. Турске компаније заједно са британским склапају послове у Либији и у северном Ираку.²⁰

Као што је приметио проф. Танасковић и други истраживачи су указали на покровитељски наступ Турске, који је један од главних обележја нове турске дипломатије. То је било очигледно приликом посете званичника Хамаса, као победника на изборима за представничко тело Палестинске Самоуправе још 2006. године. Откако је дошло до застоја мировног процеса и највеће кризе од његовог покретања 1989. или 1978. године, са јасним неуспехом у Анаполису 2007, Турска паралелно пружа вербалну подршку намери Русије да организује мировну конференцију, претпостављајући да то неће наићи на подршку Тел Авива и Вашингтона као што је био случај и пре Анаполиса. Наиме, 2005. током посете председника Русије Владимира Путина Израелу, домаћин и САД глатко су одбили овакав предлог.²¹

Турски премијер Реџеп Тајип Ердоган (Recep Tayyip Erdogan) је јануара 2006. током састанка Светског економског форума у Давосу, дао краћу изјаву поводом доласка на власт Хамаса у Палестинској самоуправи и перспективе мировног процеса. Тада је рекао да је разговарао с пакистанским председником Первезом Мушарафом (Pervez Musharraf) о могућности Турске да посредује у преговорима нове палестинске владе и Израела због историјски добрих односа како с Палестинцима тако и с Израелом.²² Када је фебруара исте године лидер Хамаса допутовао у Анкару, домаћа опозициона штампа жестоко је критиковала добродошлицу исламистима.²³ С обзиром на то да је сваки пријем Хамаса у иностранству био у нескладу са политиком САД а

20 "Turkish Economic: Building Trade Across MENA: February 2013", *British Embassy Ankara*, Интернет: <http://opentoexport.com/article/turkish-economic-building-trade-across-mena-february-2013/>, приступ: 06. 03. 2013.

21 "Israel opposes Putin peace conference plan", *Guardian*, 28 April 2005, Интернет: <http://www.guardian.co.uk/world/2005/apr/28/russia.israel>, скинуто: 22. 11. 2012.

22 Recep Tayyip Erdogan, "Some advice to Hamas", *New perspectives Quarterly*, (Spring 2006) Volume 23 Issue 2, pp. 51 – 52.

23 "Hamas Visit to Turkey Deepens Secular-Islamist Rift", *MEMRI* March 14, 2006 No. 1114, Интернет: <http://www.memri.org/bin/articles.cgi?Page=archives&Area=sd&ID=SP111406>, скинуто: 06. 08. 2008.

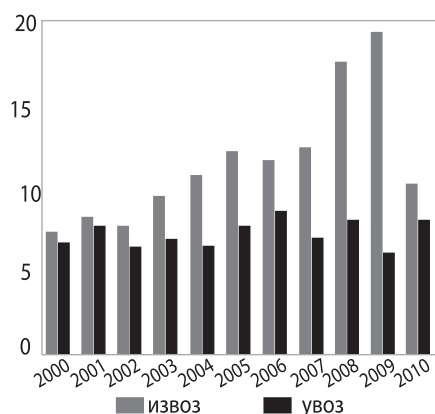
Израел доживљавао као штетан по сопствену политику, Турска се окренула посредовању Израела с другим актером арапско-израелског сукоба, са Сиријом. До почетка августа 2008. четири рунде индиректних преговора у Константинопољу није донело резултате. Кључан проблем је био захтев Сирије за повратак Голана, али на столу су били и односи с Ираном, Хизболахом и Хамасом, те питање Палестине и Палестинаца у целини и коначно Јерусалима.

2) Економском експанзијом на Блиском истоку, што није било могуће пре изградње савремене индустрије и успона турске економије од деведесетих, Турска је почела да шири утицај у некада ваневропским османским земљама и у Ирану.

Више од 40 година Турска нема позитиван биланс у спољној трговини. Њен рекорд је 24,51 милиона долара, постигнут још децембра 1971. године. Онда је до данас Турска је рејко кад постигла јуну позитивност увоза извозом а махом је имала дефицит.²⁴ Овај судијак покрива се унутрашњим растом, мада је спољни дуј стално у порасту па су и збој сервисирања сталној спољно-трговинској дефицију извршене ојсежне приватизације а јоштом уведена и закон којим се дозвољава странцима да кујују земљиште.

Њена спољна трговина је порасла од 20 милијарди долара на годишњем нивоу 1985. на готово 300 милијарди долара 2010. и 389 милијарди 2012. године. У турском извозу, што је добро, значајан удео имају производи и

Табела 1
УДЕО МЕНА У ТРГОВИНИ ТУСКЕ
у процентима

извор: bank RBS

полупроизводи који су конкурентни на тржиштима земаља у развоју. У тој трговинској експанзији Турска је од 2003/2004 видљиво преусмерила знатан део трговине на регион северне Африке и Блиског истока на који је 1985. одлазило 11% извоза, 2010. 25% а 2012. чак 35 одсто. Ако се погледа износ изражен у номиналној вредности робе, види се пораст вредности извоза у земље Блиског истока и северне Африке од 9 милијарди долара 2005. године до 23,1 милијарде долара у 2010. години.²⁵ Извоз у Иран и у Либију порастао је у 2012. години, чак за по 200 одсто.²⁶ Обим размене са УАЕ

24 "Turkey Balance of Trade", <http://www.tradingeconomics.com>.

25 "Policy in Turkey drives trade with Middle East", 2 July 2012, Интернет: <http://www.meed.com/supplements/2012/turkey-and-the-middle-east/policy-in-turkey-drives-trade-with-middle-east/3143297.article>, приступ: 01. 12. 2012.

26 "Turkish Economic: Building Trade Across MENA: February 2013", *British Embassy Ankara*, оп., цит.

порастао је у периоду 2001–2011 за 572 одсто, достигавши 3,6 милијарди долара на годишњем нивоу. Притом су Емирати највећи појединачни инвеститор у Турској.²⁷ Извоз у земље Блиског истока битан је за два стратешка циља: политички – пут ка регионалној сили – и економски јер махом доноси позитиван биланс Турској. Паралелно с порастом трговине са земљама Блиског истока и северне Африке опада удео трговине са ЕУ.

Тако је извоз у ЕУ износио 56 одсто од укупног извоза 2000. године²⁸, док је 2010. године био 46,3 одсто а 2012. је износио 39 одсто у уделу укупног извоза Турске.²⁹

Табела 2

Удео ЕУ, земаља МЕНА и осталих главних партнера у извозу Турске у процентима укупног извоза					Дефицит у спољној трговини (у милијардама долара)
Година	ЕУ	МЕНА земље**	Русија	САД	
2002	50,5	6,00	3,2	9,3	15,5
2010	47	24,6	4	3,3	71,7
2011	46,2	23,3	4,4	3,4	105,8
2012	39	31,5	4,4	3,7	84
2013 (јан–апр) *	40,5	28,3	4,5	3,8	32,03

Извор: TUIK, Turkish Statistical Institute.

* Вредности за период јануар–април 2013.

** погледати напред наведен списак земаља.

Једна од последица сталног дефицита, али не само тога, јесте растући спољни дуг. Зато јесте представљало успех када је ова земља у априлу 2013. године отплатила последњи рату дуга (412 милиона америчких долара) Међународном монетарном фонду. Ердоган је још раније критиковао ММФ а отплату дуга овој међународној организацији *Ал Арабија* је пренела као велики успех. Наиме, када је Ердоган постао премијер, Турска је дуговала

27 H.E Mohammed Ahmed Bin Abdulaziz Al Shihhi "Turkey-uAE Forging a Strategic 21st Century Partnership", in: *HSBC Global Connections: MENA – Turkey*, The Gulf Intelligence Forum, 17. 09. 2012.

28 Daniel Gros and Can Selçuki, "The Changing Structure of Turkey's Trade and Industrial Competitiveness: Implications for the EU", *Centre for European Policy Studies Working Paper 03*, Brussels January 2013, p. 4.

29 "Total exports reached to 135 billion dollars in 2011", Turkstat, *Foreign Trade Statistics, December 2011 No: 10739, 31/01/2012, Turkstat 2013.*

ММФ-у 23,5 милијарди долара.³⁰ Иако је укупни државни спољни дуг пропорционално пао са 78% на око 36% БДП-а према Блумбергу (Bloomberg),³¹ односно свега 27,8% БДП-а према ММФ-у³² у 2012. години, он је порастао јер је БДП 2002. износио 182,848 милијарди долара а 2012. чак 794,468 милијарди долара.³³ Иако је део државног дуга у укупном спољном дугу опао, то и не чуди с обзиром на бројне приватизације (нпр. у марту 2013. је завршена распродаја комплетне електромреже)³⁴ као и најновију распродају земљишта, што је утицало на краткорочан прилив капитала. Међутим, драстично расте спољни приватни дуг. Тако је укупан спољни дуг 2002. године био 118,3 милијарде долара, а 2012. године 336,863 милијарде долара (према Блумбергу чак 413 милијарди долара закључно с априлом 2013. године).³⁵

3) Привидним отклоном од САД приликом Другог заливног рата 2003. године, пропраћеним агресивнијим деловањем на северу Ирака постигнута су два циља: а) успешнија борба против курдских герилаца и јачање туркменске заједнице и обезбеђивање економских интереса на северу Ирака, и б) стварање јавне слике о вођењу другачије политике од САД и Запада када су у питању интереси муслимана.

4) Културна експанзија води се кроз клишее на Западу већ утврђене: пласманом ТВ серија, музике преко Балкан ТВ канала као и класичних садржаја, разменом позоришних трупа, посетама фолклорних друштава и слично. Највећи успех за сада постиже у сарадњи с приватним сектором, у којем се истиче *Хизмет* – покрет Фетуле Гјулена. Ово се огледа у отварању сада већ више од 1000 турских школа широм света, те у организовању, закључно с 2013. једанаест Међународних олимпијада турског језика на којима се учесници из све већег броја земаља такмиче у познавању турског језика и културе. На последњој олимпијади турског језика, која је одржана од 1. до 16. јуна 2013, требало је да учествује 2000 ученика из 140 земаља (на првој 2003. године учествовали су ученици из 17 земаља).³⁶ Турске школе се отварају

30 "Erdoğan Suggests Shift from Dollar to Gold", *Sabah*, Интернет: <http://english.sabah.com.tr/economy/2013/05/11/pm-erdogan-dishes-up-imf-criticism>

31 "Erdogan's IMF Triumph Masks Surge in Private Debt: Turkey Credit", Bloomberg May 14, 2013, Интернет, <http://www.bloomberg.com/news/2013-05-13/erdogan-s-imf-triumph-masks-surge-in-private-debt-turkey-credit.html>, pristup: 20. 05. 2013.

32 World Economic Outlook, *International Monetary Fund*, Database, April 2013.

33 Ibidem.

34 "Turkish government rakes in \$3.5 bln in power grid tenders", *Hürriyet Daily News* March/15/2013.

35 "Erdogan's IMF Triumph Masks Surge in Private Debt: Turkey Credit", op., cit, *Trading economics*.

36 Uluslararası Türkçe Olimpiyatları, Интернет, <http://www.turkceolimpiyatları.org/>, <http://www.hizmetnews.com/index.php/latest-news/item/991-students-from-140-countries-to-participate-in-turkish-olympiads-this-year>.

широм света, наравно и на Блиском истоку, у Јемену, на северу Ирака и другде.³⁷ Турски универзитети такође организују сајмове у блискосточним земљама, на којима страни студенти могу да се пријаве за стипендије како би студирали у Турској.

Деловање у четири правца Турска је покушала да обогати и успостављањем такозваног Шамгена. Тако је до 2011. постигнут безвизни режим са Сиријом, Ираком, Ираном, а преговарали су и с Тунисом, Јеменом, Либијом и Мароком, с којима је Турска на билатералном нивоу увела укидање виза. Шамген није заживео и због арапског пролећа јер је најављен на самом почетку овог процеса,³⁸ тако да данас не постоји безвизни режим између Турске и Ирака.

Ангажман на Блиском истоку

Турски спољнополитички ангажман посебно је видљив у случају Сирије, Палестине, односно Израела, Либије и, мање истакнуто али од изузетног значаја, у Ираку.

На последњим парламентарним изборима у Турској, одржаним јуна 2011, ЕУ није била једна од важнијих тема ниједној битнијој политичкој снази у турском парламенту, ни влади ни опозицији.³⁹ Председник владе Турске, Реџеп Тајип Ердоган, први пут на свом инаугурационом говору ниједном није поменуо Европску унију. Претходна два пута 2002. и 2007. године то није био случај. Он је том приликом, поред турских грађана поздравио и „сестринске народе” у Багдаду, Каиру, Сарајеву, Бакуу, Никозији и другде. Тада је изјавио и да је победа АКП-а нада за све угњетене народе даље говорећи: „Сарајево је добило колико и Истанбул, Бејрут колико и Измир, Западна обала и Газа колико и Дијарбакир”. „Блиски исток, Кавказ и Балкан добили су (победом АКП-а) колико и Турска.”⁴⁰ На истом фону су и изјаве Ердогана да Палестинци, када долазе у Турску, долазе у своју кућу, као и да је Балкан срце

37 "Yazici Visits Turkish Schools in Yemen", Интернет: <http://www.hizmetnews.com/index.php/latest-news/item/974-yazici-visits-turkish-schools-in-yemen>, скинуто: 15. 05. 2013, <http://www.hizmetnews.com/index.php/latest-news/item/357-turkish-school-opens-in-northern-iraq-more-schools-in-demand>.

38 "Court exposes appalling detention conditions in Greece", Euractiv, 24 January 2011, Интернет: <http://reuniting-europe.blogactiv.eu/2011/01/28/schengen-against-sham-gen/#.UьGwSkDDCS0>, скинуто: 21. 01. 2013.

39 "Europe put on the back burner in Turkish election campaign", 10. 06. 2011, Интернет: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,15135701,00.html>, скинуто: 27. 10. 2011.

40 "Turkish Foreign Policy in the AKP's Third Term", PONARS Eurasia Policy Memo No. 189 September 2011, Интернет: http://www.gwu.edu/~ieresgwu/assets/docs/ponars/pepm_189.pdf, скинуто: 22. 10. 2011, р. 1.

Турске.⁴¹ Тако је АКП прешла с позивања на брже евроинтеграције на бољу сарадњу с браћом у Багдаду и Бејруту.

Турска и мировни процес

Понешто о односима Турске и Израела те последично и палестинских Арапа већ смо навели. Ваљало би навести да је Турска покушала у неколико наврата да се укључи и у мировни процес на Блиском истоку, настојећи да и тиме себе прикаже као силу способну а још више и вољну да муслиманским народима донесе бољитак.

У склопу своје политике ширења утицаја у ближем и даљем окружењу, ова земља је имала неколико иницијатива у вези с постизањем мира у региону. Турски премијер Реџеп Тајип Ердоган је јануара 2006. током састанка Светског економског форума у Давосу, дао краћу изјаву поводом доласка на власт Хамаса у Палестинској самоуправи и перспективе мировног процеса. Међутим, због одбијања Израела, али и Хамаса, да се укључе у билатералне или трипартитне преговоре, Турска се окренула посредовању Израела с другим актером арапско-израелског сукоба, са Сиријом. До почетка августа 2008. четири рунде индиректних преговора у Константинопољу нису донели резултате. Кључни проблем је био захтев Сирије за повратак Голана, али *на сиво* су били и односи с Ираном, Хизболахом и Хамасом, те питање Палестине и Палестинаца у целини и коначно Јерусалима. Посредни преговори Дамаска и Тел Авива били су под знаком питања због очекиване смене председника израелске владе (Ехуда Олмерта). Након операције „Ливено олово” у Појасу Газе и победе Бенјамина Нетанјахуа и десничарске коалиције у Израелу 2009, пали су у воду и преговори са Сиријом.

Турска спроводи спољнополитичку стратегију ширења утицаја у постосманском ареалу. Зато се може претпоставити да је и њена мировна иницијатива била део те стратегије.

Слично као и са овом мировном иницијативом Турска је покушала да посредује у преговорима УН, односно западних земаља и Ирана у вези с нуклеарним програмом те земље. Турска и Бразил су 17. маја 2010. потписали споразум с Ираном о преносу 1200 килограма уранијума обогаћеног до 3,5% у Турску, где би био обогаћен до 20%, како би се произвело гориво за медицински нуклеарни реактор у Техерану. Иако је Запад прво нудио слично решење, САД а затим и друге земље Запада, одбили су овакво решење вишегодишње кризе. Тако је Турска добила дипломатску битку, привремено освојила поене у јавности, али без практичног учинка.⁴²

41 „Турски премијер: Балкан је срце Турске”, Васељенска ТВ, 29/09/2011, Интернет: <http://www.vaseljenska.com/vesti-dana/turski-premijer-balkan-je-srce-turske/>, скинуто: 21. 10. 2011.

42 „Tra accordi e sanzioni”, Osservatorio Balcani e Caucaso 21 maggio 2010, Интернет: <http://www.balcanicaucaso.org/Tutte-le-notizie/Tra-accordi-e-sanzioni>, приступ: 20. 11. 2012.

Турска и Сирија

Још пре него што је окончана окупација Либије почеле су анализе, наглабања и прогнозе о наредном удару на Сирију. Брзина којом се насилне и ненасилне промене власти дешавају од 2000. године наовамо, омогућила су да се на основу јавно доступних података предвиди како би текла даља дешавања у најгорој, дакле ратној, варијанти.

Наравно, ово је деловало и збуњујуће с обзиром на претходну више година узлазну путању у билатералним односима двеју земаља. Поменули смо раније Шамген. Овим добрим односима претходиле су године непријатељства узроковане и пројектом изградње брана у Анадолији, на рекама које живот значе како југоисточној Турској тако и Сирији и Ираку – на Тигру и Еуфрату. Ради се о Пројекту за југоисточну Анадолију – ГАП (Guneysdogu Anadolu Projesi – GAP). Пројектом је предвиђена изградња 22 бране и 19 хидроелектрана (завршено).⁴³

Постојала су два најизвеснија сценарија за напад на Сирију и улазак Турске у рат.

У оба сценарија рат почиње турска војска. У првој варијанти, турска војска је требало да упадне у Сирију наводно гонећи курдске терористе из ПКК-а. Напади курдских терориста на турску војску и полицију били су изузетно жестоки током 2011. У великом нападу 19. октобра 2011. убијена су 24 турска војника, после чега су Турци још једном упали у северни Ирак, па се после краћег бомбардовања и гранатирања повукли. Председник Турске је овакав сценарио најавио још у децембру 2010. године, а од средине 2012. Турска је поново тврдила да је ПКК опет Асадов савезник (као током деведесетих). Тада би, гонећи Курде, Турци ушли у Сирију што би, наравно, био акт агресије, па би сиријска војска морала да брани земљу и ето рата.

Други сценарио који је турски премијер Тајип Ердоган најављивао јесте успостављање *защитијне* зоне у Сирији, како би се омогућило извлачење цивила који беже од сукоба и достава хуманитарне помоћи. Турска би се у том случају вероватно позивала на различите планове Уједињених нација, попут Анановог, које је успут Сирија прихватила, а побуњеници прекршили. Такозвану заштитну зону би, наравно, успоставила турска војска на територији Сирије. Значи, опет је на делу војна агресија, којој се Сирија војно супротставља.

У оба случаја, НАТО би морао да се умеша на страни своје чланице Турске. Тада се буди и Иран, који улази у рат на основу споразума са Сиријом и гађа НАТО инсталације у Турској (радар и авио-базу Инцирлик). Америка и Велика Британија, али и Француска, имају повод да бомбардују циљеве у

43 Интернет: <http://www.gap.gov.tr/about-gap/components-of-gap/gap-program-for-the-development-of-land-and-water-resources>.

Ирану. Иран тада појачава дејства и упада у Авганистан, и евентуално на север Ирака, где копнено може да се сукоби с Американцима, који имају војнике и у Кувајту, Бахреину, Катару, Саудијској Арабији и у Јордану. То би био сценарио за велики блискоисточни рат.

Зашто би Турска улазила у овај рат?

После дипломатског снажења Турске, Америка је подстакла Анкару да се пренапегне и усмери и ка Балкану и ка ширем Блиском истоку (у мањој мери ка Кавказу). Пошто су Турци то сањали деценијама, није их требало много убеђивати. Економски раст Турске, чија је привреда избила на седамнаесто место у свету полако долази до краја, штавише до колапса. Наиме, од седамдесетих година XX века Турска бележи сталан, а од 2003/4 и драстично растући спољнотрговински дефицит који је 2011. године порастао за 47 одсто у односу на 2010. и износио је 105,8 милијарди долара, да би 2012. опао, али у прва четири месеца 2013. опет показује драстичан раст (види табелу 2). Овакав константно неповољан и растући биланс робне размене неодржив је. После масовне приватизације (Турска је светски шампион приватизације па се сада расправља о приватизацији река и језера) а одскора и продаје земљишта странцима, остаје још могућност рата како би се стање променило у условима ратне привреде.

Анкара се барем неколико година спремала за рат. Она је још 2009. године основала истраживачки центар ОРСАМ који се бави праћењем догађаја на Блиском истоку и у северној Африци. Турска је, тада велики пријатељ Сирије, започела стварање већ поменутог Шамгена. Испоставило се да је безвизни режим послужио и за обавештајне послове, те за успостављање мреже агената за каснији рат у Сирији. На челу ОРСАМ-а је Хасан Камболат, човек из турске обавештајне заједнице повезан с англоамеричким службама. ОРСАМ се бави писањем извештаја и анализа о ситуацији у регионима које прати, те организацијом конференција, округлих столова, посета државника из региона али и обавештајним радом, што се наравно не наводи на сајту. ОРСАМ је окупио сиријске опозиционаре и организовао им прву велику конференцију још половином 2011. године. Самопроглашена *Слободна сиријска војска* оформљена је у Турској и турска држава им је направила логоре а 2012. године је успела да обједини многе фракције појединаца жељних плена, славе и друге добити у случају Асадовог пада. О томе да је безвизни режим осим трговине, вероватно поспешило и инфилтрацију агената, који су врбовали сараднике и спремали логистику за побуну, нешто се да закључити и на основу,

од стране Анкаре негираног, извештаја који се појавио у израелским медијима о 40 турских агената ухапшених у Сирији средином фебруара 2012.⁴⁴

У Ираку, који би био захваћен ратним дејствима у оваквом, сада мање изгледном сценарију, Турска подстиче нестабилност тако што директно склапа уговоре о продаји енергената с Курдском самоуправом на северу Ирака, а без договора са централним властима. На тај начин, Турска настоји да пацификује Курде, евентуално ојача ирачке Туркмене који живе баш у том делу земље, али нужно квари односе са званичним Багдадом.

Закључак

Турска политика на Блиском истоку, један је од три вектора замишљене спољнополитичке експанзије чији резултат треба да буде статус Турске као једног од полова моћи у новом поретку света. Турска је, да би то постигла, применила неколико тактика у овом делу света.

На плану јавне дипломатије где је требало да наступи као покровитељ или заштитник муслиманских народа, она није успела због сврставања уз Запад у агресији на Либију и због фактичке агресије (помагање једној од зараћених страна у грађанском рату) у Сирији. Такође, погоршала је односе с Ираком а ни Египат није заинтересован да без отпора дозволи Турској узимање улоге покровитеља арапских муслимана.

На економском плану кроз ширење обима трговинске размене и склапања споразума о слободној трговини, Турска јесте постала важан партнер и успела да преусмери значајан део размене на земље МЕНА (види табелу 2) с којима чешће има повољнији биланс. Међутим, као и укупна економска експанзија уз просечни раст БДП-а од 5,2 одсто у периоду 2002–2012, ово је постигнуто на рачун подизања цена услуга, распродаје природних богатстава, у које спадају стратешке гране привреде, земљиште и воде, те изузетно велики и све теже надокнадив дефицит у спољнотрговинској размени, који је прегрејао турску привреду. Питање је када ће у блиској будућности лоша економска политика показати колико је Турска у економском погледу постала регионални џин на стакленим ногама.

Само две године после најаве Шамгена, овај споразум о безвизном режиму нико више и не спомиње, поготову што су у њега били укључени или предвиђени Сирија и Ирак. Ирак још увек тражи визе од турских држављана а због турског прескакања Багдада у уговорању великих послова с курдском

44 "Report: U.S. drones flying over Syria to monitor crackdown", Feb.18, 2012, *Интернет*: <http://www.haaretz.com/news/middle-east/report-u-s-drones-flying-over-syria-to-monitor-crackdown-1.413348>, приступ: 02. 03. 2012.

аутономном регијом на северу Ирака тешко да ће се то променити. Такође, односи са Сиријом гарантују пропаст скоријег приближавању двеју земаља.

На културном плану несумњиво су постигнути успеси али наставак подршке западним земљама у њиховом новом сређивању Блиског истока делимично потиरे те успехе. Не само то, све веће војно а онда и економско присуство западних земаља у региону Блиског истока и северне Африке онемогућава стварање пројекта реинтеграције или интеграције *региона*, што је један од стратешких циљева неоосманистичке визије будућности Турске.

Евентуално војно исказивање улоге локалне силе, кроз стално најављивани а никад извршени упад у Сирију под различитим предтекстом, показао је и на овом плану неуспех или недореченост спољне политике.

Турска неоосманистичка визија под актуелним вођством партије АКП показује прве видљиве знаке замора и кризе. Иако је, с прекидима, златна нит Турске спољне политике од краја Хладног рата, тежња прерастања у регионалну силу, један од полова моћи новог светског поретка, Турска десет година пре Визије за 2023. годину показује да су средства и методе за постизање жељеног циља били неодмерени или неадекватно коришћени. Извесније је, осим у случају великих ратова чији би исход било немогуће предвидети, да ће Турска подбацити што се тиче Визије за 2023. годину и да ће се тешко борити да остане на позицији 17. привреде света и да тим пре неће успети да постане један од полова моћи, с обзиром на зависност економије од спољних партнера.

Литература

Документи

“Total exports reached to 135 billion dollars in 2011”, *Turkstat*, Foreign Trade Statistics, December 2011 No: 10739, 31/01/2012, Turkstat 2013.

“Turkish Economic: Building Trade Across MENA: February 2013”, *British Embassy Ankara*, Internet, <http://opentoexport.com/article/turkish-economic-building-trade-across-mena-february-2013/>, приступ: 06. 03. 2013.

“Vision 2023: Turkey’s Foreign Policy Objectives” speech delivered by H.E. Ahmet Davutoğlu, Minister of Foreign Affairs of the Republic of Turkey at the Turkey Investor Conference: The road to 2023 organized by Goldman Sachs (London, 22.11.2011), Интернет, http://www.mfa.gov.tr/speech-entitled-_vision-2023_-turkey_s-foreign-policy-objectives__-delivered-by-h_e_-ahmet-davutoglu_-minister-of-foreign-af.en.mfa, приступ: 19. 11. 2012.

World Economic Outlook, *International Monetary Fund*, Database, April 2013.

Књиге

- Екмечић, Милорад, *Дујо крейшање између клања и орања: Историја Срба у Новом веку 1492–1992*, Службени Гласник 2008.
- Танасковић, Дарко, *Неоосманизам: Доктрина и сјољнојолийичка ђракса*, II издање, Службени Гласник 2011, стр. 24.
- Тodorova, Maria, “Imagining the Balkans”, Oxford University Press 2009.

Чланци, интернет

- Bekdil, Burak, “Say has been sentenced: We are awfully shocked! (Part II)”, *Hürriyet Daily News* April 30 2013, Интернет: <http://www.hurriyetdailynews.com/>, скинуто: 24. 04. 2013.
- Gros, Daniel, and Selçuki, Can, “The Changing Structure of Turkey’s Trade and Industrial Competitiveness: Implications for the EU”, *Centre for European Policy Studies Working Paper 03*, Brussels January 2013.
- “Erdogan’s IMF Triumph Masks Surge in Private Debt: Turkey Credit”, Bloomberg May 14, 2013, Интернет: <http://www.bloomberg.com/news>, приступ: 20. 05. 2013.
- Erdogan, Recep Tayyip, “Some advice to Hamas”, *New perspectives Quarterly*, (Spring 2006) Volume 23 Issue 2-
- “Europe put on the back burner in Turkish election campaign”, 10. 06. 2011, Интернет: <http://www.dw-world.de/dw/article/0,,15135701,00.html>, скинуто: 27. 10. 2011.
- Kalin, Ibrahim, “Soft Power and Public Diplomacy in Turkey”, *Perceptions Journal of International Affairs* Volume XVI - Number 3, Autumn 2011.
- Ozkan, Mehmet, “Turkey’s ‘New’ Engagements in Africa and Asia: Scope, Content and Implications”, PERCEPTIONS, Autumn 2011, Volume XVI, Number 3.
- “Policy in Turkey drives trade with Middle East”, 2 July 2012, Интернет: <http://www.meed.com/supplements/2012/turkey-and-the-middle-east/policy-in-turkey-drives-trade-with-middle-east/3143297.article>, приступ: 01. 12. 2012.
- “Report: U.S. drones flying over Syria to monitor crackdown”, Feb.18, 2012, Интернет: <http://www.haaretz.com/news/middle-east/report-u-s-drones-flying-over-syria-to-monitor-crackdown-1.413348>, приступ: 02. 03. 2012.
- “Turgut Özal Period in Turkish Foreign Policy: Özalism”, *Journal of Turkish Weekly (JTW)*, First published by USAK Yearbook of International Politics and Law, Vol. 2, 2009, pp. 153-205.
- “Turkey would do what was necessary to restore permanent order in the Balkans, Middle East and Caucasus.” у: “Davutoğlu: Turkey Will Restore Order In Balkans, Mideast And Caucasus”, TRT, Интернет: <http://www.trt-world.com>, скинуто: 07. 05. 2013.

“Turkey’s Moment: A Conversation with Abdullah Gul”, *Foreign Affairs* January/February 2013, Vol. 92, N. 1

“Turkish Foreign Policy in the AKP’s Third Term”, *PONARS Eurasia Policy Memo* No. 189 September 2011.

Uluslararası Türkçe Olimpiyatları, Интернет, <http://www.turkceolimpiyatlari.org/>,
<http://www.hizmetnews.com/index.php/latest-news/item/991-students-from-140-countries-to-participate-in-turkish-olympiads-this-year>.